

Varhany kostela sv. Linharta v Cítově

stručná historie, popis a současný stav nástroje, jeho význam a strategie obnovy

V Praze, dne 22. května 2019

Štěpán Svoboda
diecézní organolog
Arcibiskupství pražské
stavební odbor - oddělení specialistů
Hradčanské nám. 56/16
119 01 – Praha 1 - Hradčany

T: +420 606 686 190

E: svobodas@apha.cz

W: www.apha.cz, www.varhany.net

Štěpán Svoboda

HISTORIE ZDEJŠÍCH VARHAN

Kostel sv. Linharta v Cítově patří mezi **nejstarší a nejcennější** sakrální památky v regionu a je zapsán do státního Ústředního seznamu **kulturních památek** pod rejstř. č. 46768/2-1291. Původně románský chrám byl na konci 17. a v průběhu 18. století barokně upraven. Na zdejší kruchtě máme doložené varhany již od konce 17. století, nové dvoumanuálové varhany obdržel chrám v r. 1758, barokní nástroj stál na kruchtě až do 70. let 19. století, kdy byl nahrazen novými varhanami.

R. 1876 byla schválena stavba nových varhan podle projektu a nabídky tehdy ještě litoměřického **varhanáře Karla Eisenhuta** za 1560 zl. r. č. **Varhany byly postaveny na kůr v srpnu 1877**, dílo bylo kolaudováno a pochvalně oceněno profesorem pražské konzervatoře Josefem Försterem. V r. 1918 byly pro válečné účely zrekvírovány původní kvalitní cínové prospektové píšťaly, které byly později nahrazeny zinkovými. Další opravy uskutečnil v říjnu 1925 varhanář Bohumil Paštika ze Staré Boleslavi, v r. 1940 konzervoval červotočem napadený nástroj Karel Urban z Prahy, poslední větší opravu provedl ve dnech 11.-16. října 1943 varhanář Stanislav Havlík z Kozlů u Všetat.

POPIS VARHAN

Varhany stojí na západní kruchtě kostela v jedné pseudoslohové skříni. Mají **dva manuály** pro hru rukama, pedál pro hru nohama **a celkem 13 rejstříků**. Hrací stůl je vestavěn do přední stěny varhan, manuálové klaviatury o rozsahu C- f''' i pedálová klaviatura o rozsahu C – c' jsou plně chromatické. Srdce varhan – vzdušnice, které rozdělují vzduch jednotlivým píšťalám, jsou klasické **zásuvkové konstrukce, traktura**, spojující konce kláves a rejstříkových táhel s ventily ve vzdušnicích a se zásuvkami, je **čistě mechanická**. Vzduchové zásobení zajišťuje dvojice čerpacích klínových měchů a zásobníkový megacínový měch, na které je připojen velmi hlučný motor. Píšťalový fond je kromě 33 prospektových píšťal dochován **zcela v původním stavu**, dřevěné píšťaly jsou zejména v diskantech poškozeny červotočem, cínové píšťaly mají plošně poškozená ústí od neodborného ladění. V nástroji se nachází **celkově 740 píšťal**.

Dispozice varhan

I.manuál, C – f''', 54 kláves

II.manuál, C-f''', 54 kláves

Pedál, C-c', 25 kláves

Principal 8 Fuss

Doppelflöte 8 Fuss

Subbass 16 Fuss

Gamba 8 Fuss

Salicional 8 Fuss

Octav Bass 8 Fuss

Bordun 8 Fuss

Flöte Amabiles 4 Fuss

Octave 4 Fuss

Gemshorn 4 Fuss

Quinta 2 2/3 Fuss

Sub-Octave 2 Fuss

Mixture 2 Fuss 3 Fach

Manual Coppel, Pedal Coppel; Žaluzie II.manuálu

SOUČASNÝ STAV

Nástroj se dnes nachází v **havarijním stavu** a je omezeně hratelný. Celý nástroj je zanesen tlustou vrstvou prachu a nečistot a je **výrazně napaden a poškozen červotočem**. Po více než 140 letech provozu jsou **za hranou životnosti** mechanicky **nejvíce namáhané části**, např. **kůže skladů čerpacích mečů i zásobního měchu**, dorazy klaviatur a pedálu, **okožení ventilů vzdušnic** a vík ventilových komor, kožená vypouzdření ramének a úhelníků ad. **Opotřebována je řada komponent v traktuře** a ve spojkách. **Měchy vykazují zásadní úniky** vzduchu i přes záplatování provedené v minulosti. Nedostatečná údržba a mikroklimatické výkyvy se výrazně podepsaly na stavu srdce nástroje – **všech čtyř vzdušnic**, které rozdělují vzduch jednotlivým píšťálám a které jsou **popraskané a netěsné**. I přes v minulosti provedenou konzervaci, která omezila další působení červotoče, jsou **červotočem výrazně poškozeny** zejména **píšťalnice**, na kterých stojí píšťaly, **vzdušnice i dřevěné píšťaly v manuálu a pedálu**. Napadení červotočem, celkové opotřebování všech částí a zejména chátrání mečů a vzdušnic výrazně zhoršuje funkci nástroje, které se projevuje na jeho zvuku, který je nevyrovnaný a rozladěný. Na základě zkušeností lze odhadnout **bod zlomu**, kdy rozsáhlé závady **znemožní jakéhokoliv využití** nástroje pro nemožnost udržet tlak ve vzduchové soustavě pro těžké poškození měchu na **cca 10-15 let**, pak již nástroj nepůjde použít vůbec.

VÝZNAM NÁSTROJE

Varhany Karla Eisenhuta v Cítově patří k **jedněm z nejkvalitnějších raně romantických nástrojů** nejen v širokém okolí, ale v Čechách vůbec. Mladý varhanář Eisenhut u nich uplatnil **řadu inovací a technických novinek**, které si osvojil při pobytu v Anglii, např. v konstrukci traktury a spojek a např. **žaluziová skříň je zde použita vůbec poprvé na území ČR!** Po **zvukové** stránce se jedná o **mimořádně hodnotný nástroj**, na který je možné - ačkoliv není nikterak velký – interpretovat prakticky veškerou klasickou varhanní literaturu. Nástroj byl vybrán jako jeden ze stěžejních, dokumentující vývoj varhanářství v českých zemích a byl v r. 2014-16 předmětem podrobného organologického výzkumu a dokumentace v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity Ministerstva kultury.

STRATEGIE OBNOVY

Rozsah poškození nástroje je natolik velký, že nemá větší smysl plýtvat finančními prostředky a úsilím na „povšechnou opravu všech částí“ vyjma zastavení další destrukce nástroje červotočem a udržení jeho hratelnosti do doby, než se podaří shromáždit prostředky k celkové obnově. Po zvážení navrhuji **dvoufázovou strategii** obnovy nástroje.

První fáze – záchrana nástroje – by zahrnovala výměnu varhanního motoru a minimalistickou opravu kritických poškození, které brání použití nástroje - zalepení největších děr v měchu, utěsnění vík ventilových komor, vyčištění píšťaliště, konzervace lokálních ohnisek červotoče a přiladění nástroje. V závislosti na míře napadení interiéru kostela navrhuji v prvé fázi i chemické ošetření celého kostela vyplynováním. Povede k 99% redukci červotoče v nástroji i v mobiliáři kostela.

V **druhé fázi** pak lze přistoupit k postupné, rozfázované **celkové obnově nástroje** po jeho jednotlivých logických celcích – od vzduchové soustavy, přes vzdušnice, trakturu, hrací stůl až po píšťalový fond, a to dle finančních možností. Doporučuji a upřednostňuji takovou strategii oprav, kdy se důkladně opraví nějaká část, ke které se již nebude potřeba vracet v dalších etapách, před nedůslednou opravou všech částí za menší prostředky.

V případě, že bude realizována obnova nástroje, vypracuji podrobný projekt – podrobný položkový seznam prací, povolených technologických postupů, prostředků a materiálů.

ODHAD NÁKLADŮ

varhanní motor – 36 tis. Kč

připojení motoru (varhanář), regulační aparát, krycí a tlumící bedna, elektrikářské práce – cca 10 tis. Kč

I.fáze – záchrana nástroje – cca 60 tis. Kč

II.fáze – celková obnova varhan – od cca 1,2 mil. Kč bez DPH